ISHSIZLKINING YOSHLAR FAOLLIGIGA IQTISODIY-IJTIMOIY TA’SIRI

Abdisamatov Shuxratjon Abdinazarovich
Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. *Maqolada yoshlar orasida ishsizlikning iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlari tahlil qilingan. Statistik ma’lumotlar asosida yoshlar ishsizligining dinamikasi, sabablari va oqibatlar tizimli ravishda o‘rganilgan. Ishsizlikning YaIMga ta’siri, kambag‘allik, migratsiya, jinoyatchilik va ruhiy muammolar bilan bog‘liqligi ko‘rib o‘tilgan. Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan bandlik dasturlari va ularning samaradorligi baholangan.*

Kalit so‘zlar: *ishsizlik, yoshlar bandligi, ijtimoiy oqibatlar, iqtisodiy oqibatlar, O‘zbekiston mehnat bozori, Ouken qonuni, yoshlar daftari, bandlik dasturi.*

KIRISH.

Ishsizlik - zamonaviy iqtisodiyotning eng dolzarb muammolaridan biri bo‘lib, ayniqsa yoshlar orasida keng tarqalgan holat sifatida alohida e’tiborni talab etadi. Bugungi kunda O‘zbekiston aholisining taxminan 60 foizini yoshlar tashkil etadi. Bu esa, mehnat bozorida har yili 600-700 ming yangi ishchi kuchi paydo bo‘lishini anglatadi. Aholi sonining o‘sishi mehnat bozoriga doimiy bosim yaratadi, natijada yangi ish o‘rinlari yaratish sur’atlari demografik yuklama bilan mos bo‘lishi zarurligini ko‘rsatadi.

ASOSIY QISM.

Ma’lumki, *ishsizlik* — bir qism iqtisodiy faol aholining o‘ziga loyiq ish topa olmasdan qolishi va mehnat zahirasiga aylanishidir. O‘zbekistonda ishsizlik tushunchasi rasman 1992-yil “Aholini ish bilan ta’minlash to‘g‘risida”gi qonunining qabul qilinishi bilan me’yoriy kuchga ega bo‘ldi (1998-yil 1-mayda ushbu qonunning yangi tahriri qabul qilingan).

Amaldagi iqtisodiy hayotda ishsizlik ish kuchi taklifining unga bo‘lgan talabdan oshib ketishi tarzida namoyon bo‘ladi. Ishsizlik sababi turlicha: texnika rivojlanish bilan mehnat unumdorligi ortadi, ishlab chiqarish kam mehnat talab bo‘lib qoladi. Iqtisodiyotda jami talab va taklif muvozanati buziladi, tovarlarga bozor talabining qisqarishi ish kuchiga talabni ham qisqartirib yuboradi, natijada ish kuchining bir qismi ortiqcha bo‘lib qoladi; iqtisodiyot rivojlanishi bilan malakali ish kuchiga talab oshib, malakasizlar kerak bo‘lmay qoladi; aholi ishchilarga nisbatan tez o‘sgan kezlarda, uning bir qismi ortiqcha bo‘lib, ishsiz qoladi.

Ishsizlik sababi har xil bo‘lganidek uning shakllari ham turlicha. Ishsizlikning asosiy 7 ta turi mavjud bo‘lib, ular quyidagilar hisoblanadi:

- Friksion (oraliq) ishsizlik — vaqtinchalik ishsizlik bo‘lib odam ishini o‘zgartirayotganda yoki yangi ish qidirayotganda yuz beradi.
- Siklik ishsizlik — iqtisodiy inqirozlar davrida yuz beradi va ishlab chiqarish kamaytirilib, ishchilar qisqartiriladi.
- Strukturaviy ishsizlik — texnologiya yoki iqtisodiy o‘zgarishlar sababli kasblarga talab kamayishi.
- Mavsumiy ishsizlik — yilning ma’lum fasllarida ish bo‘lmasligi.

- Yashirin ishsizlik — odam ishlayotgandek ko‘rinsa ham, ish hajmi yetarli emas.
- Majburiy ishsizlik — odam ishlashni xohlaydi, lekin ish topa olmaydi.

O‘zbekistonda aholining demografik tarkibi nuqtai nazaridan yoshlar ulushi juda yuqori bo‘lib, 14-30 yoshli yoshlar soni 9,6 million kishini, ya’ni umumiy aholining 25,7 foizini tashkil etadi.

Har yili mehnat bozoriga 600 mingdan ortiq yangi ishchi kuchi qo‘shilayotgan sharoitda ishsizlik muammosi ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik uchun jiddiy tahdid sifatida namoyon bo‘lmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, 2030-yilga borib bu ko‘rsatkich yiliga 1 million kishiga yetishi kutilmoqda. Bunday holat davlat va jamiyat zimmasiga katta mas’uliyat yuklaydi.

O‘zbekiston sharoitida yoshlar orasida friksion, tarkibiy va yashirin ishsizlikning birikmasini kuzatish mumkin. Bundan tashqari, ta’lim muassasasini tugatib, ish topa olmagan bitiruvchilar alohida ijtimoiy guruhni tashkil etadi va ularning muammosi davlat siyosatining markaziy masalasiga aylangan.

Tabiiy ishsizlik darajasi nazariyasiga ko‘ra, iqtisodiyot uchun 4-5 foizlik ishsizlik darajasi me’yor hisoblanadi. O‘zbekistonda umumiy ishsizlik darajasi 2025-yilga kelib 4,9 foizga tushganligi rasmiy ma’lumotlarda qayd etilgan bo‘lsa-da, yoshlar orasida bu ko‘rsatkich ikki barobar yuqori bo‘lib qolmoqda.

O‘zbekiston Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, so‘nggi yillarda ishsizlik darajasi ijobiy dinamikaga ega. Quyidagi 1-jadval ushbu ko‘rsatkichlarni aks ettiradi:

1-jadval.

O‘zbekistonda ishsizlik ko‘rsatkichlari dinamikasi

Ko‘rsatkich	2022y.	2023y.	2024y.	2025y.
Umumiy ishsizlik darajasi (%)	5.9	5.7	5.5	4.9
Yoshlar ishsizligi 15-29 yosh (%)	12.8	12.1	11.4	10.2
Ishsiz yoshlar soni (ming kishi)	420	385	344	290
Mehnat bozoriga yangi kiruvchilar (ming kishi)	560	580	600	620

1-jadvaldan ko‘rinib turibdiki, umumiy ishsizlik darajasi 2022-yildagi 5,9 foizdan 2025-yilga kelib 4,9 foizga kamaygan. Biroq yoshlar ishsizligi umumiy ko‘rsatkichdan ikki barobar yuqori bo‘lib, 2025-yilda 10,2 foizni tashkil etgan. Har yili mehnat bozoriga 600 mingdan ortiq yosh kirib kelishi ishsiz yoshlar sonini mutlaq qiymatlarda sezilarli darajada saqlanib turibdi.

Yoshlar ishsizligining iqtisodiy oqibatlari ko‘p qirrali bo‘lib, ularni quyidagi asosiy yo‘nalishlar bo‘yicha tahlil qilish mumkin:

Nobel mukofoti sovrindori Arthur Ouken tomonidan asoslangan qonunga ko‘ra, ishsizlikning har 1 foizga ko‘payishi YaIMning 2-2,5 foizga kamayishiga olib keladi.

O‘zbekiston sharoitida yoshlar ishsizligi darajasi umumiy darajadan 2 barobar yuqori ekanligini inobatga olsak, bu ko‘rsatkich mamlakatning iqtisodiy o‘sish salohiyatiga sezilarli salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ishsiz yoshlar soliq to‘lamasligi davlat byudjetiga tushishi kerak bo‘lgan mablag‘larni kamaytiradi. Taxminan hisoblaganda, har bir ishsiz yosh davlat byudjetiga yiliga 1,5-2,5 million so‘m soliq daromadini yo‘qotishiga olib keladi. 290 ming ishsiz yosh (2025) hisob-kitobida bu 435-725 milliard so‘m mablag‘dan mahrum bo‘lishni anglatadi.

Ishsiz aholiga beriluvchi nafaqalar, ijtimoiy yordam va moddiy qo‘llab-quvvatlash dasturlari davlat byudjeti uchun qo‘shimcha yuk hisoblanadi. 2024-yilda’Yoshlar daftari' dasturi doirasida 345 mlrd. so‘m yordam ko‘rsatilganligi ushbu yukni tasdiqlaydi.

Yoshlar ishsizligining ijtimoiy oqibatlari nafaqat iqtisodiy, balki insoniy rivojlanish nuqtai nazaridan ham jiddiy ahamiyatga ega.

2-jadval.

Yoshlar ishsizligining ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari

Oqibat turi	Muammo	Ta'sir darajasi
Iqtisodiy oqibatlar	YaIMning pasayishi, soliq tushumlarining kamayishi	YaIMga - 1.2% ta’sir (Ouken qonuni asosida)
Ijtimoiy oqibatlar	Kambag‘allik, oila parchalanishi, ijtimoiy keskinlik	Kambag‘allik darajasi 2024: 8.9%
Psixologik oqibatlar	Depressiya, o‘z-o‘ziga ishonch pasayishi	Ishsiz yoshlarning 34% ruhiy muammolarni boshdan kechiradi
Migratsiya	Mehnat muhojirligining oshishi	Yillik 300-400 ming kishi tashqariga ketmoqda
Jinoyatchilik	Radikalizm va jinoyat ko‘chasiga kirish xavfi	Jinoyatlarning 28% ishsiz yoshlar tomonidan sodir etiladi

Ish topa olmagan yoshlarning bir qismi chet elga mehnat muhojiriga chiqadi. Bu holat insoniy kapitalning mamlakatdan chiqib ketishiga, ya’ni ishsizlar muammosiga olib keladi. Mamlakat iqtisodiyoti uchun malakali kadrlar yo‘qotilishi uzoq muddatli salbiy oqibatlarni keltirib chiqaradi.

Prezidentimizning ta’kidlashicha, o‘z vaqtida band bo‘lmagan yoshlar nomaqbul ishlarga qo‘l urishi, diniy radikalizm ta’siriga tushib qolishi, jinoyat ko‘chasiga kirishi mumkin. Yunusobod, Asaka, Sharof Rashidov va boshqa bir qator hududlarda yoshlar bandligi borasidagi ishlar qoniqarsiz, deb baholangan.

Ishsizlik psixologik jihatdan ham katta salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Uzoq muddatli ishsizlikni boshidan kechirgan yoshlarda depressiya, o‘z-o‘ziga bo‘lgan ishonchning

pasayishi va ijtimoiy izolyatsiya kuzatiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ishsiz yoshlarning taxminan 34 foizi turli xil psixologik muammolarni boshdan kechiradi.

O‘zbekiston hukumati yoshlar ishsizligini kamaytirish maqsadida bir qator muhim chora-tadbirlarni amalga oshirib kelmoqda.

3-jadval.

Yoshlar ishsizligini kamaytirish bo‘yicha davlat dasturlari

Dastur nomi	Asosiy maqsad	2024-2025 natijalari
Yoshlar daftari	Muhtoj yoshlarni qo‘llab-quvvatlash	345 mlrd. so‘m yordam ko‘rsatildi
Bandlik dasturi 2025	Yoshlarga kasb o‘rgatish, ishga joylashtirish	126 trln. s‘m ajratildi, 378 ming mikroloyiha
Mahalla bankirlari	Kredit mahsulotlari orqali daromad yaratish	250 ming nafar qamrab olindi
Oliy ta'limni kengaytirish	OTMlar sonini oshirish, qamrovni kengaytirish	Qamrov 42%ga yetdi, OTMlar 3 barobar ko‘paydi

Oliy ta’lim qamrovining 42 foizga yetkazilishi va oliy ta'lim muassasalari sonining 3 barobar ko‘paytirilishi yoshlarni mehnat bozoriga tayyorlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayollar uchun kontraktlarning davlat tomonidan qoplanganligi esa talaba qizlar sonining 11 barobar oshishiga sabab bo‘ldi. Biroq ta’lim sifatini oshirish va kasbiy ko‘nikmalarni mehnat bozori talablari bilan muvofiqlashtirish hali ham dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

Yuqorida bayon etilgan ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda yoshlar ishsizligi kompleks iqtisodiy va ijtimoiy muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ushbu muammoning uchta asosiy sababi mavjud:

Birinchidan, demografik bosim — har yili mehnat bozoriga ko‘p sonli yangi ishchi kuchi kirib kelishi talab va taklif o‘rtasidagi nomutanosiblikni keltirib chiqarmoqda. 2030-yilga borib bu ko‘rsatkich yiliga 1 million kishiga yetishi kutilmoqda.

Ikkinchida*n*, ta'lim va mehnat bozori talabi o‘rtasidagi tafovut — ko‘plab bitiruvchilar real iqtisodiyot talab qilayotgan malakadan mahrum holda mehnat bozoriga chiqmoqda. OTMlar sonining oshishi iqtisodiyot talabiga mos ta’lim sifatini avtomatik ta’minlamaydi.

Uchinchidan, hududiy notekislik — Buxoro, Navoiy, Samarqand kabi ayrim shaharlarda ishsizlik 4 foizdan pastga tushgan bo‘lsa, Yunusobod, Asaka, Chiroqchi kabi hududlarda bandlik borasida jiddiy muammolar mavjudligicha qolmoqda.

Davlat dasturlarining ijobiy natijalari ko‘zga tashlanayotgan bo‘lsa-da, 2025-yilda mehnat bozoriga kiradigan yoshlarning 37 foizi (taxminan) hali ham ish bilan to‘liq ta’minlanmagan holda qolmoqda. Bu ko‘rsatkich davlat siyosatining yetarlicha samarali bo‘lmagan jihatlarini aniqlash zarurligini ko‘rsatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR.

Yuqoridagi tahlillar asosida quyidagi xulosalar chiqarish mumkin:

1. O‘zbekistonda yoshlar ishsizligi darajasi umumiy ishsizlikdan ikki barobar yuqori bo‘lib, bu hol iqtisodiy o‘sish salohiyatiga sezilarli salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Ouken qonuni asosida hisoblanganda, yoshlar ishsizligi YaIM hajmini yiliga kamida 1-1,5 foizga qisqartirishga olib kelmoqda.

2. Ishsizlikning ijtimoiy oqibatlari — kambag‘allik, mehnat muhojirligining oshishi, jinoyatchilik va radikalizm xavfining kuchayishi — muammoni faqat iqtisodiy emas, balki milliy xavfsizlik darajasida ko‘rib chiqishni taqozo etadi.

3. Davlat bandlik dasturlari ijobiy natijalar bermoqda, biroq ta’lim va mehnat bozori ehtiyojlari o‘rtasidagi tafovutni bartaraf etish, hududiy nomutanosiblikni kamaytirish masalasida qo‘shimcha sa’y-harakatlar talab etiladi.

Mavjud muammonlarni hal etish uchun quyidagi **takliflar** ilgari suriladi:

- Kasbiy ta’lim va qayta tayyorlash tizimini zamonaviy iqtisodiyot talablariga moslashtirish;
- Kichik va o‘rta biznesni qo‘llab-quvvatlash orqali yangi ish o‘rinlari yaratishni jadallashtirish;
- Hududlar bo‘yicha ishsizlik monitoringini kuchaytirish va maqsadli chora-tadbirlar amalga oshirish;
- Yoshlar tadbirkorligini rag‘batlantirishga yo‘naltirilgan moliyaviy mexanizmlarni takomillashtirish;
- Xorijiy investitsiyalarni ishsizlik darajasi yuqori hududlarga yo‘naltirish bo‘yicha maxsus rag‘batlantirish tizimini joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Ishsizlik muammosini kompleks va tizimli hal etish O‘zbekiston iqtisodiy rivojlanishining strategik vazifasi hisoblanadi. Ushbu yo‘nalishda amalga oshirilayotgan islohotlarning samaradorligini oshirish nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN MANBALAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi qonuni. 14.09.2016.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 14-fevraldagi Yoshlar bandligiga oid yig‘ilish materiallari. www.gazeta.uz.
3. Quronboyev Q. O‘zbekistonda ishsiz yoshlar soni haqida ma’lumot. 2024-yil. — www.uz24.uz.
4. UNDP Uzbekistan. Youth potential and opportunities in Uzbekistan -2024. — www.undp.org.
5. O‘zbekistonda 2026-yilda kambag‘allik va ishsizlik. — www.gazeta.uz. 20.11.2025.
6. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Yoshlar statistikasi. — www.stat.uz.2025.
7. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat bozori ko‘rsatkichlari. 2022-2025 yillar.